

5449

06

β-14

ԱՆԽԱՐՀԻԵԳ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՆ

Յ Ե Վ

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

БИБЛИОТЕКА
ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ
Академии
СССР

ԱՐՏԱՏՊՎԱԾ Հ. Խ. Ս. Հ. ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՏԻՏՈՒՏԻ ՏԵՂԵԿԱԳՐԻ № 1-ԻՅ

*Анатолий Рамазанов
Академия Наук « Археология »*

06
P-14

2007

06
p.14

M
654

ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՎԱԴԵՄԻԱՆ ՅԵՎ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ճառ, արտասանված Հայաստանի Գիտության և Արվեստի Ինստիտուտի հանդիսավոր նիստին 1925 թվի հոկտեմբերի 18-ին՝ նվիրված Գիտությունների Ակադեմիայի 200-ամյակին:

Սեպտեմբերի 5-ից սկսելով, ամբողջ յերկու շաբաթ, Համամիութենական Գիտությունների Ակադեմիան տոնեց իր գործնությունների յերկու դարը, իր լուսավոր և հերոսական կյանքի 200-ամյակը:

Գիտության այդ տաճարում լրիվ 2 դար մաքուր գիտություն և ստեղծագործվել, կերտվել ու ծավալվել և՛ շուրջը և՛ հեռուները:

Սա գիտության մեծ հաղթանակն է, և այս սրբ նրա, գիտության, մեծ տոնը:

Ռուսական իրականության մեջ, նրա կուլտուրական դարդացման և տապաններից մեկում, առաջխաղացման իրրև փայլուն ազդեցությամբ իր ծնունդն է առել Ակադեմիան, վերջ իր յերկար կյանքի սեռություն միջոցին անցնելով բազմաթիվ ու բազմապիսի փորձերից և ֆիսայով միշտ անշեղ ու անսայթաք՝ առաջ և ընթացել իր նախագծած ուղիով ու զեկավարել լայնածավալ Ռուսիայի գիտական միտքը:

Բայց միայն Ռուսաստանին չէ, վեր նվիրված և յեղև Ակադեմիայի բեղմնավոր գործնությունը. գիտական հետաքրքրությունը մշտական ձրգատուն է ունեցել և՛ զեպի Արեմուտք և՛ զեպի Արևելք. ալեյի ևս զեպի Արեվելք, վերջին ջաղարակը իր կյանքի այդ խոշորագույն կենտրոնի հետ Ռուսաստանը, վերպես մերձավոր հարևան, ամենատերտորեն կապված և պատմականորեն և կուլտուրապես:

Արևելքի ուսումնասիրությունը ստպարիզում, իր բազմակողմանի և հետևավորական գործնությունը Ակադեմիան շուտով առաջնակարգ տեղ բռնեց Արեմուտքի գիտական աշխարհում:

Ռուսական արևելագիտությունը ալեց մի շաբք շատ փայլուն-համաշխարհային անուններ և այնպիսի գործեր, վերոնք իրենց նմանը չունեն արևմտա-յեկրոպական արևելագիտական, գրականության մեջ. ինչպես նաև իր նյութերի և գոհումներների ժողովածուն Արևելքին վերաբերող, վերջ շատ պատվավոր տեղ ունի իր նմանների շարքում ամբողջ աշխարհում:

Ակադեմիայի վոչ ամբողջ վիթխարի գործնությունն առնատարակ և վոչ նրա գիտական մեծ նվաճումների մասին արևելագիտության առաջարկում յես ուզում եմ խոսել այժմ, այդ շափազանց կլինեք ընդարձակ բայց նրա արևելագիտական աշխատանքների և կատարած ծառայությունների այն մա-

ՏՊԱՐԱՆ ՀԵՐՄԵՍ
ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅԱՆ.
ՄԱՐՔՍԻ ՓՈՂ. № 29
ԳՐԱՌԵՊ. 699Բ.
ՏԻՐԱԺ 50

50523-ահ

ՀՍՍՐ-ԱԾՈՒ ԸՍՐ
ՀԵՐՄԵՍ

36442-66

սի վրա, վոր վերաբերում է մեր յերկրի ուսումնասիրութեան՝ յետ համարում եմ միանգամայն տեղին կանգ առնելու այսոր այս հանդիսավոր նիստին:

Արևելյան յերկրների թվում կովկասը Ակադեմիայի արևելագիտութեան հիմնաքարն է կազմում, ուր գլխավորապես, յիժի չտեսն բացառապես, հայագիտութեանն ու վրացագիտութեանը ծնունդ են առնում և անմիջապես վորոշ թափ են ստանում այն պահին, յերբ այդ կուլտուրաները, և ըստ տեղիտորիայի, այլևս սոտար չէյին բուն ուսականին:

Այս աշխատանքն անա իր հումանիտարական մասով՝ զուգադիպում է ծագկման այն նոր շրջանին Ակադեմիայի գործնեութեան մեջ, վորը XIX դարի ստաջին կիսից համարյա անընդհատ շարունակում է մինչև մեր օրերը:

Գիտութեանները Ակադեմիայի առաջին քայլերը կովկասի ուսումնասիրութեան ասպարիզում՝ սերտորեն կապված են Բ ր օ ս ս Ե յ ի անվան հետ:

Ֆրանսիացի գիտնական Մ. Ֆ. Բրոսսեն յեղավ Ակադեմիայում հայ-վրացական ճյուղի հիմնադիրը, արևմուտցի այլ գիտնականներին նման, վորոնցից գլխավորապես կազմված են Ակադեմիայի առաջին գործիչները:

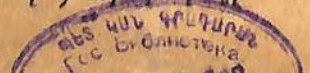
Բրոսսեն հրավիրվից 1836 թվին և ընտրվից ակադեմիկ. նա իր անխոնջ աշխատանքն սկզբում կենտրոնացրից Պետերբուրգում յեղած բազմաթիվ գրական նյութերի վրա, բայց աստ ասուց հետո ճանապարհորդութեան յեկնելով դեպի կովկաս՝ վրաստան և Հայաստան՝ նա անմիջականորեն կապից նյութական կուլտուրայի իրական ավյալներին՝ նրանց նյութ դարձնելով իր ուսումնասիրութեանները համար:

Բրոսսեյի աշխատութեանները, վորոնց ընդհանուր թիվը հասնում է 237-ի՝ գրված են գլխավորապես Ֆրանսերեն լեզվով և վերաբերում են վրաց և հայ գրականության, պատմութեան, հնագիտութեան, աշխարհագրութեան, սրանցից շատերն ընդարձակ են, մեծահատոր. հրատարակել և մատենագիրներ և բազմաթիվ այլ պատմական վավերագրեր, շատերն առաջին անգամ, ավել նրանց թարգմանութեանը՝ բազմաթիվ ծանոթութեաններով, հրատարակել ձեռագրերի կատալոգ, ավել մեծ քանակութեամբ առաջնակարգ հուշարձանների նկարագրութեան, հարուստ առլամներ (մեկը հատկապես նըվիրված Ա. Ն ի ի ն), հավաքել արձանագրութեաններ և այլն, և այլն:

Իրըն հիմնական և բնորոշ կողմ այդ բեղմնավոր գործնեութեան մեջ՝ պետք է նկատել այն, վոր Բրոսսեն իր ուսումնասիրութեանները հիմնում է այն տրագիցիոն տեսակետի վրա, վոր կար արդեն հայ և վրաց աղգային գիտական շրջաններում:

Ինչ վերաբերում է հայագիտութեան և վրացագիտութեան միացած ուսումնասիրութեանը, գտնելով վոչ պատահական զուգակցութեան նրանց մեջ՝ գրանում Բրոսսեն հայտարարում է, ինչպես ցույց տվից ասպագան, ինդրի միակ ուղիղ և գիտական մտանցումը. և այդ վոչ միայն վրացագիտութեան և հայագիտութեան ներքին պահանջների տեսակետից՝ այլ ամբողջ կովկասագիտութեան և ընդհանրապես արևելագիտութեան բնական պահանջների մղումով:

Բրոսսեյի մահով (1880 թ.) Ակադեմիայի համապատասխան բաժնում

տեղի յետնենում աշխատանքի մի բավականին յերկար ընդմիջում, մինչև 1909 թիվը, յերբ ակադեմիկ և ընտրվում Նիկոլայ Յակովլևիչ Մ ա ս ր Է:

Հայագիտութեանը մինչ այդ, գրում արդեն ուժեղ կենտրոններ կը տեղեկ և ավել խոշոր անուններ, հենց Ռուսաստանում՝ Արևելյան կղզուների Ֆակուլտետը Պետերբուրգի Համալսարանում, Լադարյան ձեռարանը Մոսկվայում. բայց Պետերբուրգի հայագիտական դպրոցի և նրա հետ առհասարակ հայագիտութեան շնորհից չէ նվաճումները կապվում են այն ժամանակի հետ, յերբ Մաուր համալսարանի իր գիտական ուսումնական աշխատանքի հետ միաժամանակ՝ սկսում է իր գործն Ակադեմիայում:

Այդ գործը բնորոշվում է այն թարմ քննադատական մտանցումով՝ ուսումնասիրութեան յենթակա բոլոր նյութերին, վորն իսկույն, հենց առաջին քայլերից՝ բունց Ակադեմիայում մինչ այդ ընդունելութեան գտած արագիցիոն տեսակետի տեղը:

Այս գործնեութեան շնորհիվ անա, Ակադեմիայում, հայագիտութեանն ու վրացագիտութեանը դարձան հիմք, պատվանդան մի նոր ճյուղի լեզվաբանութեան մեջ, ավելի ճիշտ, մի նոր տեսակի լեզվաբանութեան, վորն իր թեկերը շատ հեռուները տարածեց, ընդգրկելով հետու-հետու յերկրներ և նոր ու հին, կենդանի ու մեռած բազմաթիվ լեզուներ ու ժողովուրդներ, կապելով նրանց իրար և կազմելով մի շղթա, վորի ծայրը գնում հասնում է լեզվի ծագմանն ու նախամարդուն:

Հայագիտութեանն ու վրացագիտութեանը դարձան Հ ա ր և թ ա ր ա ն ու թ յ ու ը ն:

Անկարելի չէ մի բանախոտութեան մեջ այդ գործնեութեան թեկուզ և սխեմատիկ ամփոփումը ասու, այնքան և նա ընդարձակ, բազմակողմանի բեղմնավոր:

Մաուր մտավ Ակադեմիա արդեն պարզորոշ հետանկարով, պատրաստի ծրագրով:

Այն նշանակալից օրը՝ Ակադեմիայի յերկու դարյան կյանքում, յերկրորդը՝ նվիրված հայ-վրացագիտութեան՝ յերբ Ակադեմիայի տարեկան հանդիսավոր նիստին, դեկտեմբերի 29-ին, առաջին անգամ Բրոսսեն 1837 թվին, իսկ 74 տարի անց՝ Մաուր—1911 թվին միևնույն օրը արտասանեց իր նշանավոր ձառը—«Կովկասը և նրա հոգիոր մշակույթի հուշարձանները», այդ օրն անա, յեղավ հայագիտութեան կատարյալ սունը:

Այդ օրը Մաուր ավելի իր անելիքի ձեռնարկումը, ցույց տալով այն ուղին, վորն արդեն գծել էր նա իր համար:

«Պետք է, ասուց նա, ի մի հավաքել անցյալ կյանքի այն հագվագյուտ գեղեմներները, վորոնք հնարալուրութեան ևն ապրիս վերաստեղծել վոչ թե այս կամ այն մի սղգութեան կամ վորեկ այլ խմբակցութեան կախողիկ գերն այդ կյանքում, այլ ասն հայ տ ա ց ա ծ մ ի ա մ ր օ ց ջ կ ու լ տ ու ր ա կ ա ն ա շ խ ա ր Է»:

Այդ «անհայտացած կուլտուրական աշխարհը» գտնելու համար, նա ասաց՝ «Դեռ ևս հանկուկային մնացած լեզուների ճանաչման հետ սերտորեն կապված է մարդկութեան պատմութեան մեջ մի կարգինալ պրոբլեմա-գա-բազմապրթութեանն ստեղծողների պրոբլեման, և այն բազմապրթութեանը»:

վոր յեղել և ավելի առաջ քան հնդկերայականը կուլտուրական հին աշխարհի տահմաններում, և վոչ մի կապ չունի սեմիտների հետ»:

«Այս ուղղութեամբ մինչև այժմ արվածը՝ չնչին և, դանում և նա, համեմատած նրա հետ, ինչ վոր պետք և անել. լինելիքները շատ են մեծ ու կարևոր, նյութերը հսկայական, պահանջվում և զրա դիմաց ա ի ս ա ն ա կ ա ն ա շ խ ա ս ա ն ք»:

Այս պահանջներն անա զրեց նա այդ ուրը և ինքը մենակ մտալ այդ տխուհուհու աշխատանքի ծանրութեան տակ:

Նա սկսեց իր աշխատանքը մանրազնիքն ուսումնասիրութեամբ հայ, ապա վրաց լեզուները: Սկզբում այդ աշխատանքն ավելի բանասիրական ևր, ապա նա փոխվեց լեզվաբանականի:

Այսակը նա համոզվեց, վոր այս լեզուների կառուցվածքը հասկանալ կարելի չե միայն ի մի հավաքելով կովկասյան մյուս հարևան լեզուները և, և անա, սկսում և նա մեկը մյուսի յետևից ուսումնասիրել՝ ճաներեն (լազերեն), մեգրեկերեն, սպաներեն, արխաղերեն, զուգահեռաբար նրա ուշադրութեանը գրավում են այն պատմական ժողովրդների գրավոր աղբյուրները, վորոնք կովկասյան ժողովուրդների նախնիներ են հանդիսանում—Մառը դիմում և խաղերենին. խաղերենի և նոր ելամական լեզվի միջոցով ուսումնասիրական ճամփան տանում և նրան Առաջավոր Ասիական հնագույն՝ սումերական լեզվի ուսումնասիրութեան: Աշխատանքի պրոցեսում գիտնականի միտքը ընդհարվում և այն բանին, վոր իս = սքի հնագույն ձևերն իրենց կառուցվածքով պահպանվում են լեզուներում՝ անկախ իրենց խրոնոլոգիական առաջնութեանից, իրենց հասակից: Յեվ այդ միտքը տարալ և հասցրեց Մառին կովկասյան կենդանի-անգիր լեզուների ուսումնասիրութեան անհրաժեշտութեանը:

Կովկասում հավաքած նյութերի հարստութեանը դուրս հանեց ուսումնասիրողին կովկասի սահմաններից: Մառի աշխատանքներն անցնում են պերսիանյան բաներին և հարուստներին: Սրանց կապի մասին կովկասի հետ ուրիշ ուսումնասիրողներ ևս խոսել ելին, բայց այն ժամանակ առանց բավականաչափ ծանոթ լինելու կովկասի լեզվաբանական հարստութեանը:

Միաժամանակ, պատահաբար Լենինգրադ բերված նյութեր, վորոնք վերաբերում ելին Պամիրի վերջիկների լեզվին՝ մշակման յենթարկվեցին և հնարավորութեան տվին այդ լեզուն նախնական մտցնելու հարեթական լեզվաբանների մեջ:

Ներկայումս Մառի աշխատանքներն ուղղված են դեպի վարգա-կամյան շրջանի լեզուների ուսումնասիրութեանը, առաջին հերթին չուվաշերենի, վորը, ինչպես պարզվել և արդեն, պահել և նույն այն սարուկուտրան, վոր հարեթական լեզուների քնորոշիչն և հանդիսանում:

Յեվ իր այդ աշխատանքներով Մառը լրիվ կերպով հաստատեց այն կապը Արևելյան Ռուսաստանի և կովկասի միջև, վորը դեռ անցյալ դարի իննամական թվականներին ցույց տվեց Անուշիրնը նյութական կուլտուրայի հուշարձանների հիման վրա:

Յեվ այդ գեպը միակը չե, առնասարակ նյութական կուլտուրայի հուշարձաններն ընդատաջ են գնում Մառի լեզվաբանական յեզրակացութեանը:

րեքին: Մառը հրաշալի կերպով գիտակցում էր այդ՝ իր գիտական գործնեության դեռ սկզբում և այդ պատճառով ել նա, իր գիտական աշխատանքի արշալուստին՝ ձեռք և զարկում Հայաստանում ստուգողական պեղումներին, վորը շուտով փոխվեց սխտեմատիկ ու հետևողական հնագիտական աշխատանքների:

Մառի հնագիտական գործի վրա անհրաժեշտ և մի քիչ կանց առնել:

Հայաստանի հնութեանների ուսումնասիրութեանը, վոր սկսվել և դեռ XVІІІ դարից, մինչև Մառն ուներ զուտ ն կ ա ր ա գ ր ա կ ա ն ր ն ու յ թ. սկզբում կատարվում էր այդ յեվրոպական ու հայ ճամփորդները և գիտնականները կողմից, վորոնց թվում հատուկ տեղ ունի ակադեմիկ Բրոսեն, և միայն XІX դարի վերջում նա ստանում և խիստ գիտական սխտեմատիկ բընույթ՝ շնորհիվ միմիայն Մառի աշխատանքի՝ ամբողջապես պարտական նրա նախաձեռնութեանն ու իմաստուն կազմակերպութեանը:

Իր սխտեմատիկ աշխատանքների համար նյութ ընտրեց Հայաստանի կուլտուրական կենտրոններից մեկն՝ Անի: և դա հասկանալի չե. Անին միակ միջնադարյան քաղաքն և ամբողջ Առաջավոր Ասիայում, վորը համեմատաբար ավելի անաղարտ և պահել իր արտաքին պատկերը՝ ամբողջ հինգ դար մատնված լինելով ամառութեան: Հայկական քաղաքական ու կուլտուրական կյանքի կենտրոն լինելով հանդերձ՝ նրա նշանակութեանը համաարևելյան և, վոր հաստատվեց 15 տարի կատարվող պեղումների հետևանքով:

Արևելյան միջնադարի նյութական կուլտուրայի նորութեանների իր հարստութեամբ, վոր տվեց Անին պեղումների ժամանակ՝ նա չունի իր մըրցակիցը բովանդակ Արևելքում: Քաղաքական ու մանավանդ անտեսական կենցաղի հարազատորեն պատկերացման տեսակետից այնքան և մեծ այդ քաղմահազար իրական ավյալների նշանակութեանը, վորով Արևելքի միջնադարի ամբողջ պատմութեանը յենթակա չե հիմնական վերակազմութեան:

Բայց միայն միջնադարը չե, վոր այդքան ցայտուն կերպով իր հարազատ պատկերը ցուցադրեց Մառի աշխատանքների միջոցով. և վոչ ել այն սերա կապը հայ-հռոմեական կուլտուրայի, վորի անզուգական արտահայտութեանն և նրա պեղած հեթանոսական տաճարը Գառնիում՝ այլ նաև Հին Արևելքը ծառայեցավ գիտութեան առաջ մի այնպիսի իրական նորութեամբ, վորը ինչպես քիչ հետո կտեսնենք, նրա հնագույն կյանքի ամենատեսական կողմի մարմնացումն և հանդիսանում: Այդ վ ի շ ա պ ն և ր ն են, վոր Մառը հայտնագործեց 1909 թվին Գեղամա սարերի գլխին, Յա. Իվ. Սմիթնովի հետ միասին: Իր հնագիտական աշխատանքների ընդհատումից (Հայաստանում) մի տարի առաջ, այն և 1916 թվին՝ Մառը գրազվելով հին Վանի ուսումնասիրութեամբ՝ գտավ մի սեպագիր արձանագրութեան, վոր պատկանում և Ուրարտական Սարգուր Ա-ին: Այս արձանագրութեանը, ուր պատմվում և Սարգուրի շինարարութեան և կատարած 23 պատերազմների մասին՝ հանդիսանում և Ուրարտական պատմութեան և կովկասի հնագույն շըրջանի համար յեզակի աղբյուր. իսկ իր ընդարձակութեամբ՝ մոտ 300 տող՝ նա անցնում և Բագրատունի սեպագրի և Տուտմոս III-ի կարնակի տարեգրութեան՝ այն և հին արևելյան ամենաընդարձակ վիմագրերի՝ շարքը:

Հնագիտական գործի այն տաղանդավոր կազմակերպումը, վոր ստեղ-

ծեց Մառը Հայաստանում, և վորը արտահայտվեց վոչ միայն պեղումները միջոցով, այլ նաև նյութերը, մանավանդ արձանագրությունների հավաքման, հուշարձանների բեկտորացիայի և բնասովորացիայի ասպարիզում, նպատակ ունենալով ծավալել այն՝ բովանդակ Հայաստանի վերաբերմամբ՝ ստեղծեց մի զպրոց, ինչպես նաև ստեղծեց ու անասան հիմքերի վրա գրեց գուտ հայ հնագիտությունը՝ վոչ թե կանխակալ ու պատրաստի, այլ այնպիսի գիտական մեթոդների կիրառմամբ, վորոնք հենց նույն ուսումնասիրությունն յնթակա նյութերից են բղխում, և այն նոր լուսարանությունը, վորով հայկական հուշարձանները չեն նայվում անջատ կերպով, այլ իրեն մի ողակը այն ընդհանուր շղթայի մեջ, վոր կազմված է Արևելքի բազմաթիվ կուլտուրաներից:

Յեվ նազխտական այս աշխատանքները ամենասերտ կերպով կապվեցին լեզվարանական ուսումնասիրությունների հետ, նամանավանդ նրանց հնեարանական — պալեոնտոլոգիական մասի հետ, վորին վերջին յերկու տարում Մառը տալիս է չափազանց մեծ նշանակություն: Լեզվի պալեոնտոլոգիան նոր և շատ որիզինալ մի մեթոդ է, վոր Մառն առաջինը մըտցրեց լեզվարանական ուսումնասիրությունների մեջ: Այդ մեթոդն այն է, վոր վոչ միայն ոգտագործվում է խոսքերի ձևը, նրա ֆոնետիկական կազմությունը, այլ նաև նրա բովանդակությունը — սկզբնական նշանակությունը: Այս յեղանակով գնալով՝ Մառը հասնում է այն բանին, վոր գտնում վերականգնում է այն տարրական հասկացողությունները, վորոնք կազմում էին «նախալեզվով» խոսողների հոգևոր և նյութական կուլտուրայի ազբատիկ պաշարը:

Այդ պալեոնտոլոգիական աշխատանքների պրոցեսում Մառը յեկավ այն հաստատուն համոզման, վոր հարեթական լեզուները ուսասայական ինքնուրույնություն չեն ներկայացնում, այլ զարգացման վորոշ փուլն են հանդիսանում մարդկային խոսքի ստեղծման, խոսքի կառուցման մեջ: Մի փուլ, վորը վորոշ հասարակական և սնտեսական պայմանների ճնշման տակ Յեվրոպայի շատ շրջաններում կերպարանափոխվեց, վերաստեղծվեց էստոնացի հնագիտական փուլին: Այդ վերաստեղծման պրոցեսից պահվել մինչև մեր ժամանակն են հասել հարեթական լեզուների սահմանափակ օրգաններ, ինչպիսին մենք տեսնում ենք Պիրինեում, Կովկասում և Մերձ Պարսիքում:

Մառի պալեոնտոլոգիական ուսումնասիրությունները լայն հորիզոններ են բաց անում նյութական կուլտուրայի հուշարձանների վրա կատարվող աշխատանքների համար:

Մի որինակ միայն էս կուզելի բերել այստեղ. Չուրը իրեն տերին՝ հարեթական աշխարհում ունի չափազանց մեծ նշանակություն: Այդ նշանակությունն ու նրա խաղացած դերին նվիրված են մի շարք ստանձին ուսումնասիրություններ՝ Մառի և ուրիշների: Զրի հետ նույնանում են մի շարք հասկացողություններ՝ ձեռք, վորոքություն, կին, մայր, ծնունդ, ստեղծում, շինարարություն, ձի և արիշն, չխորանաք այժմ սրանց մեջ, ձիուն, իրեն Սանդարամետի կենդանու՝ նվիրված է նաև պրոֆ. Ֆարմակովիչը մի աշխատությունը, իսկ Սանդարամետը — Ստորին յերկինքը, ըստ

հարեթական լեզվարանություն, նույնանում է ջրի հետ: Նա կապվում է Սանդարամետի և թագման կուլտի հետ, ջուրը սխմբոն է ծնունդի (կյանքի) և մահվան, այսինքն՝ սկզբի և վախճանի:

Յեվ ահա, ջրի վոչ պակաս նշանակությունն ենք տեսնում նաև նյութական կուլտուրայի հուշարձանների մեջ: Այստեղ չափազանց ցայտուն կերպով է արտահայտվում վիշապն երի նշանակությունը: Վիշապները ուսուլ — իրական մարմնացումն են հանդիսանում այն կուլտի ջրի, վորը, անկասկած, գոյություն ունի մեր յերկրում խոր հնություն մեջ: Յեվ այդ՝ 1/2 սովեանոց քարե արձանները ձկի ձևով — վիշապները միայն ցայտուն արտահայտիչն են ջրի կուլտի Հայաստանում. սրանք հեթանոս Հայաստանի ստավածներն են, կանգնած լեռների վրա իրեն պահակ և հովանավորող ջրաբաշխական սխտեմի:

Բայց նրանք չեն հանդիսանում իրեն հատուկ յերևույթ միմիայն հայրկական աշխարհի համար: Նույնանման հուշարձաններ գտնվեցին մեզանից շատ հեռու — Մոնգոլիայում: Մառը սրանց ևս ճանաչեց նույն ջրի կուլտի ներկայացուցիչ — վիշապ. իրեն այդպիսին այդ հուշարձաններից մեկն ուսումնասիրվել և հրատարակվել է պրոֆ. Մեշչանինովի կողմից, վորը վերջերս մեր հյուրն էր Հայաստանում: Այստեղ հնագիտական ուսումնասիրությունները լեզվարանականի հետ զուգահեռաբար մեզ քաշում տանում են դեպի հեռավոր Արևելք (վերջինների լեզուն հիշեցի արդեն):

Այս թանգարժեք նյութերով մենք հեռզհետե ավելի յենք հարստանում. այսպես՝ Հայաստանի Հնությունների Պահպանության Կոմիտեյի անցյալ ամսակա եկազիցիտան Արապածի բարձունքներին մոտ գտավ ևս յերկու վիշապ: Կոմիտեյի աշխատանքներով հայտնագործված են նաև մի շարք այլ մեր յերկրում — ջրի կուլտի պարզ-վորոշ նշաններով, ըստ յերևույթին, իրեն տաճար ծառայող այդ կուլտի համար:

Նույն Կոմիտեյի հայտնաբերած հազմահազար մեզ ալիթյան հուշարձանները, անկասկած է, վոր ազգակից են Արևմտյան Յեվրոպայի նույնանման հուշարձաններին՝ միգալիթների կլասիք արիին:

Բայց վորն է նրանցից ավելի մեծը հասակով: Բացի նրանից, վոր մեր մեզալիթյան կուլտուրան ավելի յե հին՝ ի նկատի ունենալով նրա հուշարձանների արտաքինը՝ մենք այժմ ունենք նաև կմախք նախամարդու, վերին պալեոլիթի, պատկանող յեվրոպական ուսասային, բայց հնագույնը իր կուլտուրայով Յեվրոպայում գտնված այդ ուսասային վերաբերող բոլոր մնացորդների մեջ:

Այսպիսով՝ Մառի պալեոնտոլոգիական հետազոտությունների հետ միանգամայն համաձայն կերպով՝ այդ հուշարձանները մեզ հասցնում են մարդկության կյանքի նախապատմական շատ հեռավոր ժամանակներին:

Հայաստանի Հնությունների Պահպանության Կոմիտեյի համեստ ջանքերն իրենց փոքրիկ լուման են մացնում Գիտությունների Ակադեմիայի հարեթագիտական աշխատանքների մեջ:

Հարեթարանությունը իր խոշորագույն նվաճումների հետ միաժամանակ ամբարցրել և արդեն անստան է գարձրել իր հիմքերը: Մառի հարեթագիտական գպրոցի լսարանն այժմ՝ հենց միայն կենարոնում — Լենինգրա-

դում՝ ունի մի քանի տասնյակ լսողներ զլիսավորապես գիտական վերակյալ աշխատակիցներից իրենց տարրեր մասնագիտություններով: Իսկ ընդհանրապես հարեթագիտական դպրոցի աշխատակիցների թիվը այլ և այլ վայրերում Ռուսաստանում և Յեվրոպայում՝ մեծ և արդեն և սովորաբարում և արագորեն: Սրանց բոլորի համար ել՝ հարեթարանություն սկզբունք և, իրենց գիտական կառուցումների համար պատվանդան:

Հարեթարանական աշխատանքները կատարվում են՝ Լենինգրադի Համալսարանում, Ռուս. Նյութական Կուլտուրայի Պատմություն Ակադեմիայում, Լենինգրադի Արևելագիտական Ինստիտուտում, Լենինգրադի և Մոսկվայի Գիտական-Հետազոտական Ինստիտուտներում, իսկ կենտրոն հանդիսանում և Գիտությունների Ակադեմիան իր հատուկ հարեթարանական հիմնականներով, ինչպես են՝ Հարեթարանական Ինստիտուտում, վորի պատակները շատ են հանրաբովանդակ. բավական և ասել, վոր նրա աշխատակիցների մեջ մտնում են բոլոր յերկրների և բոլոր ժամանակների լեզուների մասնագետները: Ինստիտուտին կից աշխատում են այսպես կոչված՝ «Եվրոպականների Կոմիտեան», «Սեպագրագետների Սուսերը» և այլն: Բացի Ինստիտուտից, հարեթագիտական ուղղություն ունի նաև Ակադեմիական մի այլ հիմնարկ, այսպես կոչված՝ КИПС-ը, վոր և՛ «Ռուսաստանի Յեվական Կազմությունն Ուսումնասիրող Կոմիտեան» ինչպես նաև՝ «Յերկրագիտական Կենտրոնական Բյուրոն», վոր գործում և Ակադեմիային կից. իսկ Կովկասում, Ակադեմիական հիմնարկ՝ Կովկասյան Պատմա-Հնագիտական Ինստիտուտն և Թիֆլիսում, վորը հայնական ծրագրի համաձայն պետք և լինելը Անիում:

Ընդարձակ և արդեն՝ նաև հարեթագիտական գրականությունը Միայն Մառը, բացի առանձին հրատարակություններից՝ իր բազմաթիվ աշխատությունները տեղավորել և 30 տարրեր պարբերականներում, վորոնց մեջ առաջին տեղն են բռնում Ակադեմիայի պարբերականները (30-ից 15 ը): Ակադեմիայի հրատարակությամբ 9 բազմահատոր սերիաներ դուրս են գալիս Մառի խմբագրությամբ: Նրա աշխատությունների ընդհանուր թիվը այժմ 305 է, չհաշված որսթերթերում ապամ հոդվածները: Հարեթարանական գրականությունը այժմ աճում և ու հարստանում շատ ուժեղ թափով, բազմաթիվ գիտնականների կողմից աշխատանքով և այդ, վոր միայն Ռուսաստանում համարյա ամենուրեք համալսարանների, ինստիտուտների և գիտական այլ կազմակերպությունների որդաններում, ուր արդեն լույս են տեսնում հարեթարանության ամփոփումներ, կամ այդ վորով կատարված ուսումնասիրություններ՝ այլ և Արևմտյան Յեվրոպայում, հիշենք Բրաունի սերիան՝ «Laphetische Studien zur Sprache u. Kultur Eurasiens», վոր արվել և արդեն մի քանի հատորներ:

Անա թե ուր և հասել այսպե հարեթարանությունը:
Հարեթարանության այստեղ ապագիսի գիրքն անա՝ գուրագիտվում և Ակադեմիայի 200-ամյակին:
Վոզնունում ենք, և ցանկանում նորանոր ու կատարյալ հազմանակներ:

ԱՇԽԱՐՀԻՆԳ

0021983

2 0 1 3

5449

ՀՀ Ազգային գրադարան
Barcode
NL0021983

